

Adalatın cəzası, cəzanın adalatı

Bu yaxınlarda hüquq elmləri doktoru İlham Rahimov təzə çapdan çıxmış "Din və cəza" adlı kitabını mənə göndərmişdi. Mən İ.Rahimovun bir çox kitablarını oxumuşam, eləcə də onunla bəzi hüquqi məsələlər, o cümlədən ölüm cəzası ilə bağlı müzakirəyə çıxarılmış məsələ ətrafında fikir mübadiləsi aparmış və ölümün cəza kimi təyin edilməsinin düzgün olmadığı fikrində həmfikir olmuşuq. Vaxtilə "Demokratik Azərbaycan" qəzetində hər ikimiz öz fikirlərimizi elmi məqalə formasında da geniş ictimaiyyətdə çatdırmışıq. Bir çox məsələlərdə fikirlərimizin üst-üstdə düşməsinə görə İ.Rahimovun yeni kitabı mənə xüsusi maraqla doğurdu və kitab əl-mə çatan andan çox həvəs və diqqətlə oxumağa və müəllifin bu kitabda müdafiə etdiyi əsas ideyanı özüm üçün müəyyənləşdirməyə cəhd etdim.

Rahimov
İlham Məmmədhasan oğlu

dünyada minillərdir davam edən dinlə elm müharibəsində bir "a-təşəks" elan etmiş, həm də bununla kifayətlənməmiş, sübut etməyə çalışmışdır ki, əslində bir çox hallarda elmi biliklər öz mənbəyini dini görüşlərdən almışdır.

Elmlə dinin əlaqələndirilməsinin insanlığı üçün nə demək olduğunu Enn Berinqin bu fikri bir daha təsdiq edir: "Qədim dünyamız nəhəng mədəniyyətlərində həmişə insani olana ilahi olan arasında əlaqə mövcud olmuşdur... İnsan ilahi olanı maddi dünyaya hiss edir". Zaten, müqəddəs Kitabımız Qurani-Kərimdə də bu dünyanın və insanın Allahın varlığının bir dəlili olmamaq əvəzinə açıq şəkildə bəyan edilmişdir.

İ.Rahimovun bu kitabı həm də başqa bir aspektdən diqqətçəkəndir. Hələ otuzuncu illərdə ispan filosofu Ortega Qasset belə bir müddə irəliləmişdi ki, elmlərin fəxrlə ayrılması artıq elmin tarixi inkişafında əngəlləndirilmişdir, buna görə də **ensiklopedik elm** ərsinə keçid etmək zəruridir. Artıq bir çox sintetik elmlər - fakultativ elmlərin sərhədlərində yaranan elm sahələri - meydana çıxmış və çox böyük həqiqətlərin əldə edilməsinə səbəb olmuşdur.

Məncə, ensiklopedik elm həm də dini, mifoloji, metafizik və fəlsəfi elmlər də əhatə etməlidir. Çünki **insanlığı öz dühəsinə müxtəlif dövrlərdə formaca fərqli, mahiyyətcə eyni şəkildə ifadə etmişdir**. İ.Rahimov öz kitabında dini bilgilər hüquqi bilgilərlə sintez etməsi ilə Azərbaycanda ensiklopedik elm sahəsində çalışan alimlərin sırasına daxil olmuşdur. Əslində, bu kitab bəşəri cəza ilə ilahi cəzanın əlaqələrini həsr olunub və kitabda müəllif öz işini yalnız islam dinini ilə məhdudlaşdırmamış, həm də iudaizm, xristianlıq, induizm, buddizm dinlərində cəza məsələsini araşdırmağa cəhd

etmişdir. Bu yanaşma nə dərəcədə düzgündür?

"İnsanlığın böyük dinləri" kitabının müəllifləri, ingilis alimləri Floyd Ross və Tinet Xills adçıqlıen əsərlərində induizm dini ilə bağlı yazırlar: "İbadətlin (Allaha) hansı yolu ən yaxşıdır?" Indus bəmişdir: "İnəklər müxtəlif rənglərdədir, amma onların südü həmişə eynidir. ...İnanc sis-

temləri müxtəlifdir, Allahı eyni təkdir". Buradan aydın olur ki, dünyanın aparıcı dinlərinin hamısı bu və ya başqa şəkildə insanlığı düşündükdən fundamental suallara təxminən bir-birinə formaca müxtəlif, məzmunca eyni cavab verirlər.

Cinayət və cəza (günah və cəza) məsələsi də bu monada istisna olunmur. Demək olur ki, tekallahtlı dinlərin hamısında vahid sünna vardır, digər dinlərdə də ilahi qanunlar bu sünneyə az və ya çox dərəcədə yaxındır.

Məsələn, dünya əhalisinin beşdə birinin inanc sistemi kimi çıxış edən, Buddizmin peyğəmbəri hesab olunan Buddanın məqsədi də insanı tapmaq, ifratlıqdan uzaqlaşdırmaqdır. Qurani-Kərimdə Allah müsəlmanlığı orta yolu kimi yaratmışdır və buna görə müsəlmanların ən yaxşı hümmət olduğunu bəyan edir.

Həşiyə çıxır ki, islam dinində **cəzaya münasibətdə də məhz orta yolun tutulması, ifratlıqdan qaçılması** əmr edilir.

Kitabın bütün müsbət məziyyətləri ilə yanaşı, aşağıdakı məsələlərə də diqqət edilməsinə zəruri hesab edirəm və düşünürəm ki, müəllif kitabın təkrar nəşrinə bu qeydləri nəzərə alaçaqdır.

İ.Rahimovun "Din və cəza" kitabında həll etmək çətin olduğu problemləri ki cür təsif etmək olar: **Bəşəri cəza ilə ilahi cəzanın əlaqəsi və dində cəza məsələsi**.

Buradan belə bir sual mey-

dana çıxır: **ümimiyətlə cəza təsadüfə və ya zərurətə görə meydana çıxmışdır?** Başqa sözlə, cəza olmadan insan cəmiyyəti mövcud ola bilərmi?

Daosizmə görə, nə zaman ki, hər bir insan öz borcunu ödəməyi və öz öhdəliyini yerinə yetirməyi öyrənəcək, onda yerdə yaşayan bütün insanlar xoşbəxt olacaq. Günahkarlar (cinayətkarlar) məhz bu yolu seçməyənəldir, hansı ki, onların öz borclarını yerinə yetirmələri və öhdəliklərinə əməl etmələri yerdə yaşayan bütün insanlara az və ya çox dərəcədə bədbəxtlik gətirir. Daosizmə görə, "bir insan dünyanı özünün görmək istədiyi kimi görməyə cəhd edərsə, bununla özünə və başqalarına ziyan vurur... Kim ki, Daonu (doğru yolu) öz daxlində görür, onu başqalarına və eləcə də bütün dünyada görür. Bu, məhz o adamdır ki, **öz keyrini bütün insanların keyri kimi görür**. Hamı üçün xeyir, - bu, həm də onun özünün xeyridir. Dünya ona görə mövcud deyil ki, onu idarə edən, onun buyuzundun aparıcısıdır. Dünya ona görə mövcuddür ki, onda yaşayasan və onu anlayasan". Hər bir insan da özü özündə bir mikrokosmosdur. Ona görə, bir insan öz iradəni cəhd etmək yox, onu başa düşmək və onunla birlikdə mövcud olmağa cəhd doğru və düzgün yoldur. Cinayətkarlar müxtəlif üsullarla ayrı-ayrı fərdləri və ya toplumu qeyri-qanuni, qeyri-qanunlu üsul və vasitələrlə idarə etməyə cəhd edən insanlar. Konfutsi insanın başlıca cavabdehliyini - **cəmiyyət qarşısında cavabdehlik** kimi təyin etmişdir. Cəmiyyətdə fərdlər qarşısında cavabdehlik isə həmin cəmiyyətin qanunları şəkildə ifadə edilir. Buradan da belə aydın olur ki, **qanunlar pozan hər bir fərd cəmiyyət qarşısında öhdəliyindən imtina etmiş olur**. Bu zaman cəmiyyət bu öhdəliyə ekvivalent şəkildə fərdə verdiyi səlahiyyətlər - cəmiyyət heyətində digər gənəhşiz insanlarla eyni şərtlərdə yaşama hüququnu onun alından alır ki, bu da cəza kimi təzahür edir.

Daosizmə görə, kamil insan **başqa insanların harmoniyada olmağa cəhd edən insandır**. Bir qayda olaraq, cinayətkarlıq insanların arasında harmoniyanın pozulması kimi təzahür edir. Bu da həmin harmoniyanı pozan insanın qeyri-kamil insan olduğunu başa düşür. Bu zaman cəza, **cəzanın islah funksiyası məhz fərdin kamilləşdirilməsi** özdəndə ifadə edir.

Qurani-Kərimə görə, **düzdüqün xətqə həqiqi biliklərlə**

vəhdət təşkil edir. İnsan nə qədər tekmilli biliklərlə malikdirsə, bir o qədər həqiqi xətqə vəziyyətdədir. Bu biliklər işarəsində ən vacibi **cəmiyyət qanunlarını bilmək və onlara qüsursuz əməl etməkdən ibarətdir**. Buna görə, **cinayət əməli nədənlə uyğunluq təşkil edir** ki, cəza həm də özünün ictimai xəbərdarlıq funksiyası ilə cəmiyyəti marifləndirməyə - bilikləndirməyə xidmət edir.

Qurani-Kərimdə insanların beşikdən mezaracan əlm öyrənmələrinin əmr edilməsi əslində hər bir insanın düzdüqün xətqə həyatı terzi yaşamaqlarına təşviq kimi təsəvvürə gəlir. Daosizmə görə, tekmill insan **bilən insandır**. Cəmiyyət həyatında doğru yola **insanlararası münasibətlərin yaxşılaşması kimi təsəvvürə gəlir**. O əməllər ki, bu münasibətləri pozur, həmin əməllər tödrədən cəmiyyət həyatına əks yölda olurlar və dində də bu əməllərin yolu kimi təyin edilir. **Azərbaycanı dünya heyətində cinayətkarların yolu kimi meydana çıxır**. Cəmiyyət başqaları ilə uzlaşmadan meydana çıxdığından, fərdin başqaları ilə uzlaşmayan istənilən hərəkəti cəmiyyətin mövcudluğunu təhdid edir ki, bununla da cəmiyyət özünü qorumaq məqsədi ilə həmin şəxsi cəzalandırmaq hüququ əldə edir.

Bəs ilahi hüquqla bəşəri hüquq nə kimi əlaqəli var?

Yaponların "**Sinto**" (Allahların yolu) dininə görə, təbiəti idarə edən möcüzəvi güc həm də bizim daxiliimizdə fəaliyyət göstərir. Onlar arasında heç bir fərq yoxdur, **ilahi olanı bəşəri olandan ayıran heç bir cizgi yoxdur**. Buna görə, **insanın dini ilə onun həyatı o qədər sıx, qarşılıqlı əlaqədədir ki, demək olar, birinin harda başlandıqı, digərinin harda qurtardığı təyin etmək mümkün deyildir**. Bu baxımdan, cəmiyyət qanunları da dünyəvi qanunlara xas keyfiyyətlər əldə etməlidir. Bu dəyişməlik, sərtlik, möhkəmlik, istənilən şərtlə eyni cür təzahür etmə və s. kimi keyfiyyətlərə malik olmalıdır. Təbiət qanunlarının pozulması təbii fəlakətlər yaratdığı kimi, **cəmiyyət qanunlarının pozulması da ictimai fəlakət yaradır**. Hər ki fəlakətdən hamı ziyan görür. Qurani-Kərimədə Allah bu dünyada günahkarları həm də təbii fəlakətlərlə - əzab çamçısı ilə cəzalandırdığı bəyan edir ki, bu da hər iki qanun arasında vahətdin olduğunu sübut edir.

(Ardı var)

Sərdər CƏLƏLOĞLU.